...बोटबाट बढी उत्पादन लिन सकिन्छ। प्लास्टिक बिछ्याई बिरुवा मात्र हुर्कन दिएमा झारपात कम आउने र चिस्यानको मात्रा कायम रहने र फल रु पातहरुले माटोमा छुन नपाउने हुदा रोग लाग्ने संभावना कम हुन्छ।

उत्पादन

काँक्रोको उत्पादन जात हेरी सरदर १२-१४ मे.टन प्रति हेक्टर सम्म हुन सक्दछ। काँक्रो यथासम्भव टिपेपछि छिटो खानु पर्दछ। १०. से. तापक्रम र ८५% सापेक्षित आद्रतामा २ हप्तासम्म भण्डारण गरी राख्न सकिन्छ।

रोग र किरा व्यवस्थापन

काँक्रोमा लाग्ने रोगहरु मध्ये पाउडरी मिल्ड्यु र डाउनी मिल्ड्यु प्रमुख रोगहरु हुन्। पाउडरी मिल्ड्यु रोग लाग्दा पातको माथिल्लो भागमा सेतो पाउडर जस्तो धुलो र डाउनी मिल्ड्यु लाग्दा पातको तलपट्टी पानीले भिजे जस्तो रातो दाग र पछि गएर पात सुकेको जस्तो देखिन्छ। यी रोगको नियन्त्रण गर्नको लागी क्याराथेन २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा घोली १५ दिनको फरकम ३ पटक पातमा स्प्रे गर्नु पर्दछ।

व्यवसायिक रुपमा काँक्राको खेती गर्ने कृषकले यसमा लाग्ने रोगहरुको नियन्त्रण गर्न निम्न उपाय गर्नु पर्दछ।

- पहिलो दिन ८ लिटर पानीमा सिसाको १ चिया गिलास नतताएको दुध मिसाई पातमा स्प्रे गर्ने।
- त्यसको २ दिनपछि प्रिभेन्टल १ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई २-३ घण्टा भिजाई राख्ने त्यसको २ दिनपछि क्रिल्याक्सिल गोल्ड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा, मल्टिप्लेक्स ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा स्ट्रेप्टोमाइसिन २ ग्राम प्रति १० लिटर पानीमा मिसाई छर्ने। यो प्रक्रिया काँक्रो बाली लिने अवधिसम्ममा ३ पटक प्रयोग गर्नु पर्दछ।
- ५ लिटर पानीमा १ कि.ग्रा. गोबरको दरले प्लाष्टिक भाँडामा १०-१५ दिनसम्म र ाख्ने अनि काँक्रो ४-५ पाते भएपछि प्रति बोट १ गिलास राख्नाले विभिन्न रोगकिरा लाग्नबाट बचाउनुको साथै बिरुवालाई मल समेत प्रदान गर्दछ।
- रातो खपटे किराको लागी मालाथियान ५०% ई.सी.(मालाथियान रिमेडी, सायथियान, सुर्याथियान) २ मिलिलिटर प्रति लिटर पानीमा घोली स्प्रे गर्ने। यससँगै निममा आधारित कीटनाशक बिषादि छर्ने। कुहेर झरेको फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली परी दिनु पर्दछ।
- फल कुहाउने औंसाको लागी औंसाको माउ झिंगा यता उता उडेको देख्नासाथ मालाथियान ५०% ई.सी. (मालाथियान रिमेडी, सायथियान, सुर्याथियान) २ मिलिलिटर प्रति लिटर पानीमा घोली स्प्रे गर्ने। यससँगै १० ग्राम चिनी वा भेली मिसाई ७ दिनको फरकमा छर्कनु पर्दछ। अथवा मिथाइल क्युलियरको फेरोमेन ट्रेप प्रति कट्टा ३ वटाका दरले जमिन भन्दा २ फिट उचाईमा झुन्ड्याउनु पर्दछ।
- काँक्रोमा हर्मोनको प्रयोग
- काँक्रा बालीमा जिब्रेलिक एसिड (GA) १००० पि.पि.एम.को झोल बनाई बर्ना २ देखि ४ पाते हुँदा छर्केमा बिरुवामा भाले फूल बढाई भाले र पोथी फूलको अनुपात मिल्ने र फूल झर्नबाट रोकिन्छ। उत्पादन बढ्छ। त्यसै गरी इथ्रेल २००-५०० पि.पि.एम. अथवा मैलिक हाइड्राजाइड(Meleic Hydrazide) ५०-१०० पि.पि.एम.मा छरेमा पोथी फूलहरु बढाई भाले र पोथी फूलको अनुपात मिलाउँछ।
- काँक्रो बालीमा मल्टिप्लेक्स ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने गर्नाले फूल झर्नबाट जोगिन्छ र उत्पादनमा वृद्धि हुन्छ।

बीउ उत्पादन

यो परसेचित बाली भएकाले मुल बीउ उत्पादनका लागी एक जात देखि अर्को जातको दुरी १००० मिटर र उन्नत बीउको उत्पादनका लागी ४०० मिटर कायम गरी लगाउनु पर्दछ।

रोगिङ्ग

गुणस्तरीय बीउ उत्पादन गर्न फूल फूल्नु अगाडी, फलको विकास हुने समयमा र फल टिप्ने अवस्थामा रोगी बिरुवा रोगिङ्ग गरी हटाउनु पर्दछ।

टिप्ने अवस्था

फल हरियो रङ्गबाट खैरो रङ्ग भएपछि भौतिक रुपले पुरा परिपक्व भएपछि टिप्नु पर्दछ। यस्तो बेलामा काँक्राका बीउहरु पुरा पाकी सकेका हुन्छन्।

बीउ निकाल्ने

काँक्रोको गुदीलाई प्लाष्टिक वा माटोको भाँडोमा १-२दिनसम्म राख्ने र बीउलाई निकाल्ने। यसरी निकालेको बीउलाई सफा पानीले २-३ पटक धोएर सुकाउनु पर्दछ। बीउलाई प्याकिङ्ग गर्न यसमा चिस्यान १०% सम्म हुनु पर्दछ। भने लामो समयसम्म भण्डारण गर्न ६% चिस्यान हुनु पर्दछ।

बीउ उत्पादन

काँक्रोको औसत बीउ उत्पादन १००-२०० कि.ग्रा. प्रति हेक्टर सम्म हुन्छ।

समाप्त

काक्रा खेती प्रविधि

लुम्बिनी प्रदेश सरकार
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय

कृषि ज्ञान केन्द्र

पाल्पा

परिचय

काँक्रा कुकुरबिटेसी (Cucurbitaceae) परिवार अन्तर्गत पर्ने लहरे बाली हो । यसको उत्पत्ति नेपाल र भारतको दक्षिण पुर्वी भागमा भएको मानिन्छ । अन्य लहरे बाली जस्तै काँक्रो पनि धेरै गर्मी र धेरै जाडो, तुसारो र कुहिरो सहन नसक्ने बाली हो । यसलाई लामो समयसम्म न्यानो तापक्रम आवश्यक पर्दछ । सरदर २५-३० सेन्टिग्रेट तापक्रम बोट वृद्धि फल लाग्न उत्तम मानिन्छ भने रातको तापक्रम १५ सेन्टिग्रेट भन्दा कम भएमा फल लाग्दैन, फल लागि हाले पनि बाङ्गाटिङ्गा, बटारिएका हुन्छन् । पौष्टिक हिसाबले काक्रोमा भिटामिन बि, सि र क्याल्सियम, फस्फोरस र पोटास बढी पाईन्छ ।

बनस्पति बिबरण

काँक्रोको बोट कम लहरा देखि बढी लहरा जाने, हाँगा हुने र पातमा ३-५ खण्ड परेको हुन्छ । साथै पातको फेदबाट त्यान्द्राहरु निस्कन्छ ।काँक्रो बोटको जरा लामो, गहिरोसम्म जाने हुन्छ । एउटै बोटमा भाले र पोथी फूलहरु फुल्ने गर्छन् ।

जातहरू

- कुशलेः यो जात भदौं असोज अर्थात सुख्खा मौसममा र जहाँ कुहिरो कम लाग्छ त्यहाँ उत्पादन लिन सकिन्छ अगौटे बालीको रुपमा लगाउन सकिन्छ । फल हल्का हरियो काडाँ उम्रेका जस्ता देखिने, खाँदा मिठो स्वाद र बीउ रोपेको ७५-८० दिनमा पहिलो पटक टिप्न सकिन्छ । यसको खेती तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रमा गर्न उपयुक्त मानिन्छ ।
- भक्तपुर स्थानीयः फल ठुलो हल्का हरियो सेतो र धेरै लहरा जाने र भाँगिने खालको हुन्छ । यो जात मध्य पहाडी क्षेत्रमा खेती गर्न सिफारिस गरिएको छ । यसको उत्पादकत्व ३०-३५ मे.टन प्रति हेक्टर रहेको छ । ६० देखि ६५ दिनमा टिप्न सकिन्छ ।
- मालिनीः अगौटे र पछौटे दुवै बालीको लागी उपयुक्त, माटोमा चिस्यान कम भएमा स्वाद तितो हुन सक्दछ ।
- निन्जाः यो बेर्ना सारेको ४५ दिनमा पहिलो पटक टिप्न सकिने, अगौटे बालीको रुपमा लिन सकिने र साउन-भदौमा उत्पादन लिन सकिने जात हो ।
- डाइनास्टीः यो बर्णशंकर पहिलो पुस्ताको जात हो। नेपाल सरकारबाट वि.सं. २०६६ सालमा सुचीकृत गरिएको हो । तराई देखि उच्च पहाड सम्म खेती गर्न सकिने, बेर्ना सारेको करिब ४२ दिन पछि पहिलो पटक टिप्न सकिन्छ ।
- बेलीः यो पनि बर्णशंकर पहिलो पुस्ताको जात हो। बेर्ना सारेको करिब ४० दिनमा पहिलो पटक टिप्न सकिने, प्रति हेक्टर ५०-७० मे.टन उत्पादकत्व भएको, उच्च पहाड देखि तराईसम्म यसको खेती गर्न सकिने ।

माटो

काँक्रा खेतीको लागि बलौटे दोमट देखि पाँगो दोमट माटो उपयुक्त हुन्छ । पर्याप्त प्राङ्गारिक पदार्थ भएको ५.५ देखि ६.५ पि.एच. भएको माटो उत्तम मानिन्छ । काँक्रो बाली ५.५ पि.एच. भन्दा कम अर्थात अम्लिय माटोमा संबेदनशिल हुन्छ र बिरुवाको वृद्धि र उत्पादनमा असर पर्दछ ।

बेर्ना उत्पादन प्रविधि

बेमौसमी खेतीको लागी पौष महिनामा बेर्ना तयार गरी माघको पहिलो वा दोश्रो हप्ता तापक्रम बढ्न थालेपछि बेर्नालाई खेतबारीमा सार्न प्लाष्टिकको थैलामा बीउ जमाउनु पर्दछ ।

आवश्यक सामग्रीः

प्लाष्टिक थैला ४"X६" आकारको थैला, कम्पोष्ट वा गोबर मल, माटो, बाँसको भाटा र उन्नत तथा बर्णशंकर जातको गुणस्तरीय बीउ आवश्यक हुन्छ ।

- १ मिटर चौडाई र आवश्यकता अनुसार लम्बाईको करिब एक बित्ता गहिरो गरी नर्सरी ब्याड तयार गर्ने ।
- २.५ मिटर लामा बाँसका भाटालाई नुगाई उक्त ब्याडमा प्लाष्टिक ओढाई गुम्बोज बनाउने र गुम्बोज अर्धगोलाकार हुनुपर्दछ ।
- २ भाग माटो, २ भाग पाकेको गोबर मल र १ भाग बालुवाको मिश्रण तयार गर्ने । यसको साथै २ ग्राम मालाथियान पाउडर प्रति कि.ग्रा. माटोमा मिसाउने ।
- तयारी माटोको मिश्रणलाई ४"X६" आकारको थैलामा २-३ से.मी. छोडेर भर्ने र हलका तरिकाले खाँदने ।
- बीउलाई १२-२४ घण्टा सम्म पानीमा भिजाउने र प्रत्येक थैलामा ३ से.मी. गहिरो गरी २ वटा बीउ रोप्ने । बीउ अंकुरण गराई रोप्दा अझ छिटो र राम्ररी उम्रन्छ ।
- त्यसपछि यसलाई गुम्बोज भित्र ठाडो गराई टमक्क मिलाएर राख्ने, पानीले भिजाउने र माथिबाट परालले पातलो गरी छापो हाल्ने । अनि प्लाष्टिक सिटले ढाकी दिने ।
- प्लाष्टिक सिट दिउसो घाम लागेको बेला हटाउने र बेलुका राख्ने । चिसो हावा चले मा वा पानी परेमा दिउँसो पनि ढाकी दिने ।
- बिरुवा उम्रेपछि परालको छापो हटाई दिने, आवश्यकता अनुसार पानी दिने, रोग दे खा परेभिप्टिन १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने । साथै १ ग्राम युरिया प्रति लिटर पानीमा मिसाई छरेमा बिरुवा राम्रोसँग बढ्छ ।
- बीउ राखेको २०-२५ दिनमा बिरुवा ३-४ पाते भएपछि मुख्य खेतमा लगेर सार्ने ।

काक्रोको बीउ उमार्ने कृषक तरीका

काँक्राको बेर्नाहरु बेमौसममा तयार गरी रोप्न र मुख्य समयभन्दा १-२ महिना अगाडी रोपी राम्रो बजार मुल्य पाउनको लागी राम्रोसँग बीउ उमार्न निम्न तरीका अपनाउन सकिन्छ ।

- बजारको माग अनुसारको बीउ छनौट गर्ने ।
- बीउलाई १२-१४ घण्टासम्म पानीमा भिजाउने ।
- भिजाएको बीउलाई सेतो पातलो कपडामा राख्ने र पानी ओभाउन दिने ।
- आफ्नो घरको आँगनमा रहेको गाईभैसीलाई कुडो बनाउन राखेको चुल्होको करिब १ हात टाढा १-१.५ हात गहिरो हात छिराउन सकिने खाल्टो चुल्होको तलतिर पर्ने हिसाबले खन्ने ।
- त्यसपछि कपडामा राखी तयार गरेको बीउको पोकोलाई त्यस खाल्टोको तल राख्ने र माथिबाट कपडाको वा परालको तल्लो बनाई खाल्टोको प्वाल बन्द गरिदिने ।
- २-३ दिनमा बीउको निरीक्षण गर्ने र यसरी बीउ राखेको ३-४ दिनमा बीउमा टुसा निस्कन थाल्दछ ।
- यसरी उम्रेको बीउलाई प्लाष्टिक थैलामा माटो भरी माथि बताए जस्तै गुम्बोज बनाई राख्न सकिन्छ अथवा सिधै खेतबारीमा लगाउन सकिन्छ । सिधै खेतबारीमा लगाउदा लगाएपछि भुस वा परालले छोपिदिनु पर्दछ ।

बीउ उमार्दा मुख्य गरी तापक्रमलाई खयाल गर्नु पर्दछ । त्यसैले धेरै तापक्रम नहोस भन्नका लागी बीउ उमार्ने खाल्टो चुल्होको धेरै नजिक बनाउनु हुदैन ।

बीउ दर

प्रति कट्ठा ६५-७० ग्राम

रोप्ने समय

तराईमा काँक्रा रोप्नको लागी मुख्य समय माघ-फाल्गुन हो भने बेमौसमी खेती गर्नको लागी पौषमा बेर्ना तयार गरी रोप्नु पर्ने हुन्छ । जुन स्थानमा बाक्लो कुहिरो नलाग्ने हुन्छ त्यहाँ कुशले जातको काक्रो भदौ असोजमा लगाई कार्तिक मंसिरमा पनि फलेको पाइएको छ । मध्य पहाडमा फाल्गुन-चैत्रमा रोपिन्छ भने उच्च पहाडमा वैसाख देखि जेष्ठसम्म काँक्रो रोप्न सकिन्छ ।

जग्गा तयारी र मलखाद

काँक्रो रोप्ने जग्गा २-३ पटक जोतेर समतल पार्नु पर्दछ । जग्गालाई २-२ मिटरको ड्याङ्ग बनाउनु पर्दछ रोप्ने दुरी अनुसार एक ड्याङ्गमा २ वटा खाडल खनी प्रत्येक खाडलमा २ देखि ३ कि.ग्रा. गोबर मल वा कम्पोष्ट मल राख्नु पर्दछ । प्रति रोपनी ५ कि.ग्रा. युरिया, ४ कि.ग्रा. र ३ कि.ग्रा. पोटास प्रयोग गर्न सकिन्छ। यदि जग्गा मलिलो छ भने सबै मलको मात्रा समानुपातिक रुपले घटाउन सकिन्छ ।

आधा भाग युरिया, डि.ए.पि. र पोटास पुरै भाग मिसाउने र प्रति खाडल ४० ग्राम पर्ने गरी हाल्ने । बाँकी रहेको आधा भाग युरियालाई प्रति बोट २ देखि ३ ग्राम पर्ने गरी पहिलो पटक बिरुवाको लहरा जान थालेपछि र दोश्रो पटक फूल फूल्न थालेपछि दिनु पर्दछ । मल दिदा माटोमा चिस्यान हुनुपर्दछ । यसका साथै जुन माटोमा बढी किरा लाग्ने गरे को छ भने प्रति खाडल १० ग्राम मालाथियान धुलो राख्नु पर्दछ ।

रोप्ने दुरी र रोप्ने तरीका

काक्रोको जात अनुसार २ मिटर लाइन देखि लाइन र १ मिटर बोट देखि बोटसम्मको दुरीमा ३०-४० से.मी. गहिरो गरी खाडल खनी माथि उल्लेख गरे अनुसारको मलखाद प्रयोग गर्नु पर्दछ । यसरी तयार गरेको खाडलमा ३-४ दिनपछि प्रति खाडल २ दाना पर्ने गरी २-३ से.सी. गहिरो गरी रोप्नु पर्दछ । रोप्ने समयमा जग्गामा चिस्यान कायम हुनु पर्दछ । प्लाष्टिक थैलामा बिरुवा उमारेर पनि माथि गरिएको खाडलमा बिरुवा सार्न सकिन्छ ।

गोडमेल र सिचाई

आवश्यकता अनुसार झारपात देखिपछि गोडिदिनु पर्दछ । बिरुवा ठुलो भई फूल्न थाले पछि हातले झारपात उखेली दिनु राम्रो हुन्छ । कोदालोले गोड्दा जरा या काण्डमा चोट लागेर जिवाणूहरुले संक्रमण गर्न सक्दछ । लहरा जाने र फूल फूल्ने समयमा पानीको निकै आवश्यकता पर्दछ । माटोको चिस्यान हेरी सिंचाई गर्नु पर्दछ ।

थाक्रा दिने/छापो हाल्ने

यो बाली लहरा जाने हुँदा थाँक्रा दिनु आवश्यक हुन्छ । हिउदमा थाँक्रा दिन सकिएन भने बिरुवाको वरिपरि परालले छापो हालीदिनु पर्दछ । साथै काँक्राको पहिलो मुन्टा चुडिदिएमा धेरै लहरा निस्कन्छ र बढी फल लाग्दछ । थाँक्रा नदिएको बोट भन्दा दिएको